AUT, XLV, 2007, p. 243-248

PROCESUALITATE ŞI LIRISM

de

Florin OPRESCU

Una dintre tematicile esențiale în lirica lui Ion Barbu este cea a morții, ipostază care traduce fondul tragic al meditației moderne barbiene. În acest sens, poezia *Răsturnica* are la Ion Barbu un loc aparte, putând fi considerată drept o poezie reprezentativă în completarea actului gradual, de ascensiune solară, schițat de poet în *Ritmuri pentru nunțile necesare*.

Acest text vine în completarea „roatei Venerii" din *Ritmuri pentru nunțile necesare* şi este poate una dintre cele mai adânci meditații pe tema morții, un bocet popular poetizat în întreaga lui intensitate. Textul nu este surprinzător doar prin incantația gravă la moartea „Surorii mele duhovniceşti", cum notează într-o variantă Ion Barbu, ci şi ca „prohod" păgân sau ca jelanie nostalgică. În acelaşi timp însă, în acest text putem identifica şi poziția Poetului în cadrul marilor ritualuri de trecere preluate la nivel poetic, în completarea **naşterii** (*Oul dogmatic*, *După melci* etc.) şi **nunții** (*Oul dogmatic*, *Riga Crypto şi lapona Enigel* etc.). Această poziție este una sacerdotală, poetul având rolul unui preot care mediază trecerea prin intermediul vizionarismului liric.

Pe de altă parte, textul a avut un destin controversat, atât editorial cât şi critic. Destinul critic al textului este, surprinzător din punctul nostru de vedere, unul destul de sărac. În afară de Marin Mincu, în lucrarea *Ion Barbu – eseu despre textualizarea poetică*, referințele sunt puține în ciuda profunzimii şi excelenței poetice a textului citat. Mefiența şi distanțarea criticilor față de acest text poate fi dublu determinată, ambele motive conlucrând de altfel la lipsa explorării şi exploatării hermeneutice a acestei poezii.

Unul dintre motive poate fi destinul editorial controversat şi alegerea unei variante definitive care să fi reprezentat chiar extremala estetică a *Răsturnicii*. Data editorială este octombrie 1925, în „Contimporanul", iar semnătura este de B. Iova. Lămuririle necesare în privința pseudonimului ales de Barbu în acest context, dar şi situația

BDD-A6405 © 2007 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:59 UTC)

variantelor sunt lămurite pe larg de către Romulus Vulpescu, dar şi de către Mircea Coloşenco în cadrul notelor tranşante referitoare la acest text[1]. În consecinţă, asistăm la o oscilare între variantele textului, dar şi la o eventuală incertitudine, nejustificată, credem noi, din pricina stilului inconfundabil, asupra stabilirii paternităţii textului.

Al doilea motiv ar fi aparenta indiferenţă chiar a autorului faţă de poezie, o persiflare a producţiei pe care e posibil ca exegeţii barbieni s-o fi privit ca pe o dezicere a poetului de propriul text. Se ştie că atitudinea barbiană, unică faţă de poezie, este una aparent indiferentă, deoarece poezia pare, după Barbu, o neseriozitate estetică în comparaţie cu „geometria înaltă şi sfântă". Într-o epistolă din 18 mai 1922 din Göttingen adresată lui Tudor Vianu, Barbu îi mărturiseşte acestuia într-un proces de euforie notabil: „Mă, hotărât, eu sunt un mare poet. Aşteaptă. Nu în sensul curent, nu ca versificator. Cuvântul mă stinghereşte, îl mânuiesc cu prea mari timidităţi sau prea mari îndrăzneli, nu am sentimentul just al valorii lui muzicale şi nu parvine să-mi acopere intenţia. Fără un anumit noroc, ceva sinceritate şi abilitate de disociator, aş fi sigur un poet-fetus. Materialul meu veritabil e Actul."[2]. Această afirmaţie, aparent paradoxală, este totuşi o confirmare a dualităţii formaţiei sale şi o afirmare a talentului de Poet. În continuarea scrisorii însă, Barbu îi evocă lui Vianu amintiri comune şi o experienţă de menestrel modern, ca mai apoi să amintească „o cârciumă unde, spune el, am şi scris *Prohodul pentru Răsturnica*, porcăria care îi storcea lacrimi bietului Luchi Caragiale!". Această observaţie nu este deloc inutilă, deoarece, pe baza unei notiţe a lui Ion Pillat, citată de Mircea Coloşenco, putem afla că textul a fost citit în şedinţa Academiei din 27 martie 1921, la care participase, printre alţii, şi Luca Ion Caragiale, fiul cel mic al dramaturgului.

Cele două variante debutează una cu o dedicaţie („Surorii mele duhovniceşti. In memoriam") şi cealaltă cu un motto din Shelley („I weep for Adonis, be is dead."). Citatul din Shelley are şi el o semnificaţie în contextul poeziei şi trebuie văzut ca atare, căci la acest nivel, intertextualitatea, cu multiplele ei exemple în cazul nostru, conturează universul cultural al autorului, dar sugerează şi unele căi interpretative care pot fi explicate. Trimiterea spre poemul filosofic al lui Shelley, *Crăiasa Mab* (1821), este dublă. În primul rând, prin Adonis care în mitologia greacă simbolizează moartea şi renaşterea şi care ar fi fost născut în urma incestului regelui Theias cu fiica sa Smyrna, iar în al doilea rând, prin

[1] Vezi Ion Barbu, *Poezii*, ediţie îngrijită de Romulus Vulpescu, Bucureşti, Editura Albatros, 1970, p. 69-70, dar şi Ion Barbu, *Opere*, I, ediţie alcătuită de Mircea Coloşenco, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2000, p. 673.
[2] Ion Barbu, *Opere*, II, ed. cit., p. 599.

BDD-A6405 © 2007 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:59 UTC)

versurile care o echivalează pe Răsturnica „Reginei Mab”: „Purtați uşor Regina Mab / Să nu se frângă trupu-i slab.”

În textul lui Shelley, regina Mab apare ca reprezentare a trecerii spre Soare, deci la Barbu ca o posibilă legătură cu „roata Soarelui”, a intelectului pur, fapt care se poate întâmpla ori prin autofagia specifică lui Nastratin, ori prin moarte. *Răsturnica* devine astfel un simbol pentru creația barbiană. Prostituata nu are nicio conotație negativă aici, căci despre moartea unei prostituate este vorba, ci, dimpotrivă, ea are şansa unică de a reveni la puritatea primară prin ascensiune. În acest sens, afirmația lui Marin Mincu mi se pare elocventă, căci Răsturnica este simbolul „prostituatei ce şi-a recăpătat virginitatea prin moarte”[3].

„Prohodul” este un ritual necesar al trecerii, poetul fiind cel care se substituie preotului. Textul are sonorități magice, într-o deplină atitudine şi atmosferă orfică, păstrând în acelaşi timp nealterat tonul descântecului popular, substratul folcloric al actului în sine. Trecerea nu se poate realiza, şi implicit purificarea prostituatei, fără a îndeplini un ritual ancestral. Plata „vameşului” se realizează prin plata cântecului, deci printr-un act similar în fond: „Mi-am pus în gând să cânt de mort; / Zgârcitul vameş vrea un ort, / Şi-am să îl plătesc cum voi putea, / Cântând prohodul pentru Ea.”.

Cântecul ritualic, „prohodul”, stârneşte imagini mult mai triste decât cele ale menestrelului din *Riga Crypto şi lapona Enigel*, deoarece poetul simte responsabilitatea actului şi chiar bocetul capătă valențe extreme în contextul în care este invocat şi chiar practicat. Însă textul are o dublă determinare: atât ca „prohod” necesar în ritualul creştin de trecere, cât şi ca meditație lirică de o profunzime remarcabilă: „(Ei, ce să-i faci? – Aşa e scris: / Mori de un dor, de un plictis; / Când beteşug mai vechi răsuflă, / Un vânt ajunge şi te suflă.)”.

Dorul sau plictisul nu sunt elemente care degradează fizic persoana, dar în acelaşi timp operează o mutație de la sexualitatea aparentă construită la nivel comparativ din versurile anterioare: „Într-un pământ de râme plin, / Adânc şi ud ca un vagin.”[4]. Comparația cu vaginul este semnificativă şi are o rezonanță aparte, în primul rând ca imagine sonoră (aliterația identificată într-o variantă) şi, în al doilea rând, prin figura folosită, poetul optează, printr-o mutație simbolică, spre dispariția sexualității, deci a oricărei „energii degradate”. Răsturnica pătrunde astfel, prin moarte, în interiorul Geei, al pământului fertil, iar renaşterea se poate produce şi la nivel natural. Aceasta este o altă similaritate cu Adonis, care se naşte din scoarța copacului în care fusese transformată mama sa în urma incestului.

---

[3] Marin Mincu, *Ion Barbu – eseu despre textualizarea poetică*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1981, p. 36.

[4] În variantă observăm câteva variațiuni care sporesc muzicalitatea textului prin folosirea aliterației: „Spre un pământ cu hopuri plin: / Absurd ca vagul ei vagin”.

BDD-A6405 © 2007 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:59 UTC)

Renaşterea spirituală şi purificarea prostituatei se pot produce totuşi „în cămara Soarelui", la nivel astral, prin proiecţia cosmică. Urmând, alături de Tudor Vianu, motivul oglindirii la Ion Barbu, Marin Mincu explică proiecţia cosmică a Răsturnicii ca o „rezemare" definitivă „a fiinţei de oglinda neantului": „La geam de cer, sub bolţi de fum, / Sibila blondă stă de-acum. / Un fard astral i-aprinde faţa: / Pe serafimi, îi atrage aţa / Şi pungi de sori se strâng (bănet)/ La firma «Bunul Proxenet»"[5].

În consecinţă, universul cosmic devine o copie a lumii decăzute prin sexualitatea comercializată. Această lume este totuşi purificată, „intrată prin oglindă", oglinda fiind „geamul de cer", iar Răsturnica, luminată de „fardul astral" ca „reflex, vizibil poeticeşte, al neantului"[6], se purifică şi ea odată cu trecerea într-o altă lume mediată de poezie, deci de cântecul orfic al poetului.

Textul ales de Mircea Coloşenco are însă un adaos important, care recreează în faţa cititorului un cosmos redus la dimensiuni secunde. Imaginea cosmosului barbian din aceste două strofe, care figurează de altfel în paranteze, este comparabilă ca amploare cu cosmogonia eminesciană din *Scrisoarea I*, sau, ca imagine, cu drumul interstelar al lui Hyperion: „(Şi de ce nu? Când largi fiori / Undesc prin îngerii uşori, / Eterealul vânt nu-i duce, / Pe-un drum lacteu, la *altă* Cruce? // Şi când vreo ploaie l-a spălat, / Azurul dur metalizat, / Nu-i un lighean cu nori de vată, / Îngălbenită sau roşcată?)".

Diferenţa acestei lumi reduse este una de atitudine lirică. Într-o manieră specifică, pentru a reduce tragismul morţii şi pentru a susţine o continuitate a existenţei Răsturnicii, Barbu operează prin reducţie, banalizând drumul cosmic al sufletului după moarte. Ironia barbiană şi ludicul său antonpannesc aplicat cosmosului, ridicat „în mântuit azur", impune o imagine inedită în care, contrar obişnuinţei cosmogonice, universul pare o copie a lumii noastre. „Azurul dur", rece, „metalizat" „Nu-i un lighean cu nori de vată, / Îngălbenită sau roşcată?" se întreabă retoric poetul.

Poezia devine „reprezentaţie procesuală"[7] care se efectuează însă cu un instrumentar redus tocmai pentru a contura mediul absurd al morţii. „Sunaţi din beţe şi din doage!" devine refrenul unei tragice invocaţii tradiţionale, care capătă rezonanţă dramatică, iar muzica „dogită" funcţionează ca o afonie similară cu cea a bocetului. Afonia susţine nu imperfecţiunea melodică şi nestilizarea cântecului, care devin neimportante

[5] În varianta ediţiei îngrijite de Romulus Vulpescu, *op. cit.*, p. 67, ultimele două versuri sunt mai abstractizate şi au o poeticitate mai accentuată: „Sori aprigi zornăie – bănet / Prin risipitul Proxenet".
[6] Marin Mincu, *op. cit.*, p. 34.
[7] Marin Mincu, *op. cit.*, p. 43.

BDD-A6405 © 2007 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:59 UTC)

într-un asemenea moment, ci accentuarea elementelor rudimentare ale cântecului, care sporesc misterul morții prin naturalețea lor. De o importanță majoră în acest context rămâne „Actul”.

Această naturalețe a cântecului devine o constantă a poeziei, iar „bețele şi doagele” devin şi elemente simbol ale unui pastel modern geometrizat, abstractizat şi plin de implicații semantice: „O! Lumânări, buraţi polen. / E cimitirul un desen / Cu linii supte, slăbănoage,/ Frânturi de bețe şi de doage”.

Melodia se transformă în „vuiet gros, / De vechi țimbal de abanos”, deci un cântec înfundat care accentuează tragicul situației, utilitatea cântecului, dramatismul existenței, posibila reuşită orfică. Astfel, „porcăria de Răsturnica” devine un cântec aparent inutil, care fascinează totuşi prin inutilitatea sa dramatică, prin sugestia mascată a poetului, din care putem deduce că singura trecere spre o altă existență se poate face prin cântec şi prin simplitatea realizării lui. Moartea şi tragismul ei sunt privite ca un ritual buf, iar plânsetul este similar cu zgomotul lemnului care trece prin strung: „Să urle lemnul ca la strung”.

Şi în acest poem de un rafinament absolut nucleul poeticii barbiene se vădeşte a fi, după cum observa Ioana Em. Petrescu, „punctul de criză”[8], un moment al tensiunii dintre două stări. În acest fel, „schema astronomică”, pe care o anunța Tudor Vianu în *Ritmuri pentru nunțile necesare*, devine o schemă poetică şi ea configurată pe ideea nucleelor de criză, tensionate de simțul modern al poetului. Dacă *Răsturnica* finalizează un prim moment, al „roții Venerii”, semnalând trecerea de la afect la intelect, *Oul dogmatic* şi apoi *Isarlîk* fac trecerea spre „cămara Soarelui”, etapa ultimă în actul procesual de devenire barbiană.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Barbu, Ion, *Poezii***,** ediție îngrijită de Romulus Vulpescu, Bucureşti, Editura Albatros, 1970.

Barbu, Ion, *Opere*, I-II, ediție alcătuită de Mircea Coloşenco, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2000.

Mincu, Marin, *Ion Barbu – eseu despre textualizarea poetică*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1981.

Petrescu, Ioana Em., *Ion Barbu şi poetica postmodernismului*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1993.

[8] Ioana Em. Petrescu, *Ion Barbu şi poetica postmodernismului*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1993, p. 29.

BDD-A6405 © 2007 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:59 UTC)

PROCESSUALITE ET LYRISME
(Résumé)

La poésie de Ion Barbu, l'un des poètes roumains les plus cités et, pourtant, les plus méconnus, s'avère, pour les intéressées de la poésie roumaine moderne, une inépuisable ressource exégétique. L'un des thèmes paradoxaux, et pourtant fondamentaux de sa poésie, est la mort et la façon de la transcender par un ample processus de projection astrale, au cours de la quête de l'Absolu. *Răsturnica*, un texte peu connu de Barbu, prouve un équilibre exceptionnel des ressources poétiques. Ainsi, en partant de la thématique citée, *Răsturnica* redécouvre le mystère de la transgression par la mort. La poésie devient chant rituel, chargé par la puissance de l'autoréflexivité du poète moderne.

BDD-A6405 © 2007 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:59:59 UTC)